

Dolecki, Marcin

"Bittere Nobelpreise", Alfred Neubauer, Norderstedt 2005 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 52/2, 262-265

2007

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Słownik polecamy do wykorzystania wszystkim historykom techniki i wszystkim sympatykom historii techniki. Głównej Komisji FSNT NOT ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego należą się słowa pełnego uznania za koncepcję opracowania i wydania dzieła.

Zdzisław Mikulski
Warszawa

Alfred Neubaer: *Bittere Nobelpreise*. Norderstedt 2005, Books on Demand GmbH s. 123.

W ponad 100-letnich dziejach przyznawania Nagród Nobla, kilkakrotnie zdarzyło się, iż wyróżnione nią osoby zostały zmuszone do odmowy jej przyjęcia lub uczyniły to dobrowolnie.

Głównym celem książki Alfreda Neubauera, niemieckiego chemika i popularyzatora chemii, było skrótowe przedstawienie okoliczności, które sprawiły, iż przyznanie Nagród Nobla stało się źródłem problemów dla niektórych laureatów (stąd znaczący tytuł książki – *Gorzkie Nagrody Nobla*) oraz wyjaśnienia motywów ich decyzji o przyjęciu bądź odrzuceniu tego wyróżnienia. Ta niewielka pod względem objętości książka ma sporą wartość historyczną, gdyż w przypadku Richarda Kuhna (chemia, 1938), Adolfa Butenandta (chemia, 1939) oraz Gerharda Domagka (fizjologia / medycyna, 1939), autor wykorzystał także niepublikowane wcześniej materiały źródłowe.

Układ książki jest następujący: przedmowa (w języku angielskim) *The Taste of Nobel Prises*, autorstwa Roalda Hoffmana (chemia, 1981), wprowadzenie Neubauera, krótkie, najczęściej kilkustronowe teksty poświęcone każdemu z omawianych przypadków (z zachowaniem chronologicznego układu treści), zawierające m.in. fragmenty korespondencji bohaterów, a także ich późniejszych wspomnień, następnie krótkie biogramy najważniejszych postaci występujących w książce (nie tylko laureatów Nagrody Nobla), wraz ze wskazaniem na źródła literaturowe oraz internetowe, na końcu zaś przypisy i materiały źródłowe oraz dodatek w postaci kopii wybranych dokumentów.

Punktem wyjścia dla powstania tego opracowania był referat Nebauera *Über manchmal bestehende Schwierigkeiten einen Nobel – Preis entgegenzunehmen*, [O powstających niekiedy trudnościach z przyjęciem Nagrody Nobla] wygłoszony na sesji Fachgruppe Geschichte der Chemie der Gesellschaft Deutscher Chemiker, w sierpniu 2001 r. w Würzburgu, dotyczący okoliczności przyznania Nagrody Nobla Fritzowi Haberowi (chemia, w 1919 za rok 1918), Theodorowi Svedbergowi (chemia, 1926), Richardowi Kuhnowi, Adolfowi Butenandtowi oraz Ottonowi Hahnowi (chemia, w 1945 za rok 1944). Omawiana książka jest wynikiem rozszerzenia i uzupełnienia tematyki przedstawionej we wspomnianym wyżej referacie.

Neubauer najwięcej miejsca poświęcił wątkowi dotyczącemu niemieckich noblistów, nagrodzonych w czasie sprawowania władzy w ich kraju przez faszystów. Przyczyną odmowy przyjęcia nagród przez niemieckich uczonych: Domagka, Butenandta oraz Kuhna był zakaz Hitlera (1937), który uznał za prowokację polityczną wcześniejsze przyznanie nagrody pokojowej Carlowi von Ossietzky'emu (w 1936 za rok 1935) – niemieckiemu działaczowi pacyfistycznemu o polskich korzeniach¹ i więźniowi politycznemu. Pomimo nacisków ze strony władz, Ossietzky przyjął nagrodę, jednakże nie otrzymał zgody na wyjazd do Norwegii po jej odbiór, a swojego dyplomu i medalu nigdy nie zobaczył (po jego śmierci, Komitet Noblowski przesłał insygnia jego jedynej córce – Rosalindzie). Domagk, Butenandt i Kuhn odebrali nagrody po wojnie (dokładniej: dyplomy i honorowe złote medale, gdyż nagrody pieniężne nie zostały im wypłacone).

Sporo miejsca w książce zostało poświęcone sprawie przyznania Nagrody Nobla Ottonowi Hahnowi za odkrycie rozszczepienia jąder uranu przez neutrony. Neubauer przedstawił udział innych (nienagrodzonych) badaczy w dokonaniu tego odkrycia: ówczesnego asystenta Hahna – Fritza Strassmanna, Lise Meitner oraz jej siostrzeńca Otto Roberta Frischa. Oprócz wymienionych laureatów, przedstawione zostały (bardzo skrótowo) dzieje przyznania tych nagród następującym osobom: Borysowi Pasternakowi (nagroda literacka, 1958), Jeanowi – Paulowi Sartre'owi (nagroda literacka, 1964) oraz Henry'emu Kissingerowi wspólnie z Le Duc Tho (nagroda pokojowa, 1973), tak, iż książka zawiera opis wszystkich przypadków, w których laureaci odmówili przyjęcia nagród lub też zwrócili przyjęte wcześniej nagrody.

Pasternak, ostro krytykowany w ZSRR za wydaną za granicą powieść *Dr Żywago*, został postawiony przez władze sowieckie przed alternatywą: odebranie nagrody i wydalenie ze Związku Sowieckiego lub odmówienie jej przyjęcia i możliwość pozostania w kraju; ponieważ nie chciał opuszczać swojej ojczyzny, został zmuszony do rezygnacji z przyjęcia tego wyróżnienia. W przypadku Sartre'a, który uznał przyjęcie Nagrody Nobla za niemożliwe do pogodzenia ze swoimi lewicowymi poglądami, oraz Kissingera, który przyjął nagrodę pokojową za działania zmierzające do zakończenia wojny w Wietnamie, ale w roku 1975 odesłał dyplom oraz medal do Sztokholmu, głównie dlatego, iż w tym kraju doszło do ponownych działań wojennych (chciał również zwrócić nagrodę pieniężną, ale Fundacja Noblowska odmówiła jej przyjęcia), decyzje o rezygnacji z Nagrody Nobla nie były związane z żadnymi zewnętrznymi naciskami, lecz wynikały z osobistych przekonań laureatów. Neubauer wstrzymał się z próbą wyjaśnienia motywu postępowania polityka z ówczesnego Wietnamu Północnego – Le Duc Tho, ze względu na niewielką dostępność materiałów źródłowych dotyczących tej osoby.

Oprócz przedstawienia okoliczności przyznania nagrody Ossietzky'emu, Neubauer opisał także dwie inne sytuacje, w których – pomimo nacisków

zewnątrznych lub osobistych dylematów samych laureatów – ostatecznie przyjęli oni przyznane im wyróżnienia; dotyczyło to nagród dla Fritza Habera i Theodora Svedberga. Przyznanie nagrody Haberowi, ogłoszonemu w 1920 r. przez zwycięską koalicję zbrodniarzem wojennym, wiązało się z ostrymi międzynarodowymi protestami, zwłaszcza w państwach Ententy, ze względu na jego udział w pracach nad wytwarzaniem gazów bojowych. Maria Pilich i Przemysław Pilich w swojej książce *Nobliści znad Wisły, Odry i Niemna* przedstawiają ten obszar działalności Habera w następujący sposób: „Dowództwo wojsk pruskich, zaproponowało mu w październiku 1914 r. nadzór naukowy nad użyciem gazów bojowych. Haber chętnie się zgodził. W listopadzie 1914 r. na spotkaniu z szefem Sztabu generalnego gen. Erichem von Falkenheym zaproponował użycie skroplonego chloru, co zostało zaakceptowane. Na tymże spotkaniu uczony został mianowany kierownikiem oddziału chemicznego w pruskim ministerstwie Wojny. Cesarz [Wilhelm II] nadał mu później stopień kapitana Landwehry”². Neubauer jedynie krótko wspominał o wojennej przeszłości Habera. Svedberg uważał, że nagrodę za prace z dziedziny układów dyspersyjnych (czyli *de facto* za całokształt jego działalności do roku 1926) otrzymał przedwcześnie, gdyż większą wartość naukową przypisał wyłącznie swoim późniejszym pracom, dotyczącym badania protein, które ówczesnie nie zostały jeszcze ukończone, toteż, jako członek Komitetu Noblowskiego w dziedzinie chemii, poprosił on o odrzucenie jego własnej kandydatury. Komitet wysunął propozycję, aby w 1926 r. nikomu nie przyznać nagrody z chemii, jednakże Królewska Szwedzka Akademia Nauk nie zgodziła się z takim stanowiskiem i nagrodę ostatecznie otrzymał Svedberg.

Połączenie rzetelności badawczej, zwięzłości i jasności stylu pisarskiego Neubauera oraz bogactwa treści zawartej w niewielkiej objętości tekstu, sprawia, iż tę wartościową dla historyków nauki książkę czyta się z przyjemnością, niektóre fragmenty wręcz z napięciem, jakie zazwyczaj towarzyszy lekturze ciekawych powieści sensacyjnych. Cenny jest fakt, iż Neubauer trzymał się faktów i ograniczył się zasadniczo do ich interpretacji, nie ulegając pokusie snucia domysłów, niedostatecznie popartych materiałem historycznym. Do minusów pracy można zaliczyć ubogą szatę ikonograficzną, a zwłaszcza brak zdjęć laureatów nagrody Nobla, o których pisze autor.

Przypisy

¹ Neubauer nie rozpatrywał kwestii pochodzenia tego laureata. Maria Pilich i Przemysław Pilich podali, iż matka Ossietzky`ego, Rozalia Maria z domu Pratzka, była Polką ze Śląska, ponadto nazwisko tego noblisty wskazuje, że przodkowie ze strony ojca również mogli być Polakami. Zob. M. P i l i c h, P. P i l i c h : *Nobliści znad Wisły, Odry i Niemna*. Warszawa 2005 r., s. 293.

² Tamże, s. 95.

Marcin Dolecki
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa

Iwona A r a b a s : *Apteczki domowe w polskich dworach szlacheckich. Studium z dziejów kultury zdrowotnej*. Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2006, 8°, 410 s., ilustr. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki Tom CLVI.

Prezentowana książka wyszła spod pióra badaczki wywodzącej się z farmaceutycznej rodziny, interesującej się specjalnie lecznictwem ludowym, lekami roślinnymi i udziałem kobiet w rozwoju nauk przyrodniczych. Autorka swoją główną uwagę skupia ma okresie od renesansu do początków XX wieku. Również i tym razem podjęła ona interesujący temat. Do tej pory było wprawdzie wiadomo o istnieniu dworskich apteczek domowych, ale nie zawsze te informacje były udokumentowane, brakowało też prac o znaczeniu społecznym panien apteckowych i źródeł ich wiedzy lekarskiej. Autorka starała się zatem sprostać tej potrzebie.

W książce jest poruszanych kilka wątków wzajemnie się na siebie nakładających. Czołowe miejsce zajmuje „instytucja apteczek domowych” stanowiących integralną część polskich dworów XVIII i XIX wieku, które znajdowały się w wydzielonych pomieszczeniach, zawierały bądź lekarstwa bądź przysmaki, zazwyczaj stanowiły część spiżarni i były pod zarządem panny apteckowej. Wiąże się z tym prowincjonalne obyczaje zdrowotne. Autorka rozpatruje również status panien apteckowych oraz ustalanie ich kompetencji. Były to zwykle szlachcianki, dalekie krewne lub ubogie panny i sieroty niezamężne, rezydentki we dworze, znające podstawowe zasady udzielania pomocy i przygotowywania oraz ordynowania domowych leków.

Początki popularności apteczek domowych w Europie sięgają schyłku XVII wieku. Były one wówczas przez lekarzy z Halle koło Magdeburga kompletowane, rozprowadzane i zaopatrywane w instrukcje stosowania leków. Pod koniec XVIII wieku starano się ustalić listy leków najbardziej potrzebnych dla domowej